

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Акты Московскаго государства, изданные императорскою Академією наукъ подъ редакціею Н.А. Попова. – Санкт-Петербургъ: Типографія императорской академіи наукъ, 1890. – Т.І. – 766 с.; 2. Акты, относящиеся к истории Западной Россіи, собранные и изданные „Археографическою Коммиссіею». – С.-Петербург: В типографіи Эд. Праца, 1851. – Т.ІV. – 576 с.; 3. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной Россіи, собранные и изданные „Археографическою Коммиссіею». – С.-Петербург: В типографіи Эд. Праца, 1865. – Т.ІІ. – 288 с.; 4. Алекберли М.А. Борьба украинского народа против турецко-татарской агрессии во второй половине XVI - первой половине XVII веков. - Саратов: Издание Саратовского университета, 1961. – 271 с.; 5. Архив Юго-Западной Россіи / Изд. Временной комиссии для разбора древних актов, сост. при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Киев: Типографія Г. Корчак-Новицкаго, 1887. – Ч.1. Т. 7. - 802 с.; 6. Голобуцький В.А. Запорозьке козацтво. – К.: Вища школа, 1994. – 539 с.; 7. Грушевський М.С. Історія України-Руси. Т.VII. – Київ, Наукова думка, 1995. – 628 с.; 8. Історія Русів. – К.: Радянський письменник, 1991. – 318 с.; 9. Костомаров Н.И. Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей. – М.: ЭКСМО, 2006. – 1024 с.; 10. Мельник Л. Князь Ярема Вишневецький. // Київська старовина. – 1994. - №2. – с. 103-112.; 11. Соловьев С.М. История Россіи с древнейших времен. – М.: Соцэкгиз, 1960. – Кн.3. – 778 с.; 12. Соловьев С.М. Чтения и рассказы по истории Россіи. – М.: Правда, 1989. – 768 с. 13. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. – К.: Наукова думка, 1990. – Т.ІІ. – 560 с.; 14. Яковенко Н.М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – К.: Наукова думка, 1993. – 416 с.; 15. Яковенко Н.М. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст. – К.: Критика, 2002. – 416 с.; 16. Яковенко Н.М. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – 2-ге вид., перероблене та розшир. – К.: Критика, 2005. – 584 с.; 17. Niesiecki K. Herbarz Polski / Wyd.J.N. Bobrowicz. Т. IX. – Lipsk, 1842. – 468 s.; 18. Wolff J. Kniaziowie Litewsko-Ruscy od konca czternastego wieku. – Warszawa, 1895. – 698 s.

І.М.Петренко

ШЛЮБНО-СІМЕЙНІ ВІДНОСИНИ КОЗАЦЬКОЇ ЕЛІТИ ГЕТЬМАНЩИНИ XVIII СТ.

Для Гетьманщини XVIII ст. було переломним, бо події, що відбувалися тоді, різко змінили подальшу долю українського народу, його подальший політичний, соціально-економічний, культурний та духовний розвиток. Це був період остаточної втрати нею автономії, перетворення на окраїну Російської імперії, знищення державницьких здобутків попередніх героїчних епох національно-визвольних змагань. Ці трагічні події відбувалися на тлі формування нової української еліти на території Гетьманщини. У зв'язку з цим царський уряд у союзі з Російською Православною Церквою прагнув підпорядкувати не лише політичне й соціально-економічне життя, але й приватне, особисте життя козацької старшини – тогочасної еліти суспільства, уніфікувавши його відповідно до великоросійських зразків.

Останнім часом одним з актуальних напрямків досліджень українських науковців є соціальна історія, зокрема повсякденність, тобто вивчення неофіційного, приватного, побутового життя людей різних історичних епох. У зв'язку з цим актуальності набуває проблема дослідження шлюбно-сімейних взаємин, а саме, таких її аспектів, як причин укладання і розірвання шлюбів, ставлення до цього світської й духовної влади, регулювання державою й Церквою такої інтимної сфери життя людини, як створення сім'ї, процес народжуваності, шлюбний вік тощо.

У працях дослідників порушувалися питання про шлюбно-сімейні відносини в середовищі козацької старшини – еліти XVIII ст. Серед дореволюційних авторів варто назвати праці відомих дослідників: українського – О. Левицького і польського – Й. Ролле [1]. У працях цих науковців йдеться про сімейних побут у XVI-XVIII ст. в Лівобережній і Правобережній Україні, а також про роль і статус у суспільстві українських жінок. Серед сучасних істориків слід зазначити глибокі і ґрунтовні дослідження Л. Буряк, В. Маслійчука, В. Горобця, О. Гуржія, К. Диса, О. Романової, О. Кривошия. У своїх розвідках названі дослідники порушили багато питань із соціальної історії Гетьманщини другої половини XVII – XVIII ст., зокрема дослідили родинні стосунки в середовищі козацької еліти, становище української жінки, її статус і вплив на перебіг тогочасних політичних подій.

Дана стаття є спробою дослідити деякі фрагменти особистого життя козацької еліти Гетьманщини у XVIII ст., зокрема шлюбно-сімейні відносини; проаналізувати, як вони змінювалися порівняно з попередніми періодами, визначити причини конфліктних ситуацій у родинному житті, пов'язаних із політикою Російської імперії, визначити основні родинні цінності, а також вплив Православної Церкви на укладання й розірвання шлюбів.

Шлюб, як визнана у суспільстві форма взаємин між чоловіком і жінкою з метою створення сім'ї, пройшов тривалий шлях еволюції. Кожна історична епоха конструювала свої моделі шлюбної поведінки, вкладаючи у поняття «шлюб» різні смислові значення. Протягом людської історії змінювалися форми укладення й розірвання шлюбу, умови їх здійснення тощо. Із поширенням християнства глибинне смислове значення шлюбу трансформувалося. Він став одним із семи церковних таїнств. Базовим елементом шлюбу стала християнська любов, яка передбачала духовне, а не фізичне начало. Вважаючи, що сім'я створюється завдяки християнській любові до однієї людини, Церква негативно ставилася до розлучень. Чоловік і жінка, котрі уклали шлюб, поєднувалися на все життя. Церква за підтримки держави формувала ідеальну модель шлюбної поведінки, пропагуючи позитивність шлюбу, забороняла розлучення. Реакція суспільства на заходи, що проводилися державою й Церквою, була неоднозначною. Тривалий час в українському суспільстві зберігалася уявлення про шлюб, яке ґрунтувалося на звичаєвому праві, як про звичайну майнову угоду, що вільно укладалася і розривалася. Духовній владі доводилося докладати багато зусиль для того, щоб переконувати мирян у необхідності церковного вінчання й недопущення розлучення.

У Гетьманщині лише з другої половині XVIII ст. почали поширюватися норми російського права, які проникали досить повільно в судову систему. В українському судочинстві до того часу користувалися давніми зводами права: Литовськими статутами, німецькими гродськими правами – Магдебурзьким, Хелмінським, Саксонським зерцалом, що їхнє застосування вважалося традиційним [3, с. 9]. Також, згідно з дослідженнями Т. Єфименко, поширеним було «упоминаемое в документах «казацкое право», т. е., надо думать, пережитокъ архаическаго древне-русскаго права, видоизмѣненнаго подъ вліяніемъ соціальнихъ условій украинской жизни» [4, с. 649].

Відомий український історик О.Левицький, аналізуючи ці збірники права, відзначав: «Для другої половини XVII віку, для Гетьманщини ці збірки деякими частинами просто ставали анахронізмом, дуже застарілими, деякими частинами просто цілковито не відповідали новим класовим ще неоформленим взаєминам на Гетьманщині. Проте судді – представники і козацького, і міського уряду – вперто в кожному присуді посилаються саме на ці кодекси» [5, с. 25]. Історик пояснював це тим, що козацька старшина, котра прагнула перетворитися на шляхтичів, дбала про тривале збереження кодексів литовського й німецького права, що «їх створило шляхетство». Навіть у XVIII ст. українське панство використовувало у судовій практиці Литовський статут на противагу великоросійським указам [5, с. 26]. Така ситуація свідчить про те, що шлюбно-сімейні відносини у XVIII ст. ґрунтувалися не на нормах російського законодавства, а на традиційних для України зводах права – Литовських статутах, Магдебурзькому й Саксонському праві. Навіть перший відомий в історії Кодекс українського права «Права, за якими судиться малоросійський народ», укладений у 1743 році, ґрунтувався на нормативному матеріалі Литовського статуту та кількох збірників німецького феодального права польського походження. Гетьманські універсали, російські урядові акти не можуть бути кваліфіковані як джерела «Прав» [6, с. 27]. Тож життя Гетьманщини у XVIII ст. проходило під знаком конфлікту двох систем – внутрішньої (сама Гетьманщина) й зовнішньої (імперська Росія).

Така ситуація стала причиною виникнення конфліктних ситуацій у шлюбно-сімейних стосунках козацької старшини Гетьманщини XVIII ст. Адже навіть у XVIII ст. в народній свідомості переважав погляд на шлюб, як на угоду між подружжям, що її можна було розірвати, полюбовно домовившись, без втручання духовної влади. Розглянемо більш детально й проаналізуємо на прикладах дане твердження.

Після підпорядкування Української Православної Церкви Московському патріарху 1685 року в Україні стали поширюватися нормативні акти, що йшли від Московської Православної Церкви. З першої чверті XVIII ст., з часу ліквідації патріаршества та створення Синоду в Російській імперії, почалося підпорядкування Петром I церкви державі. Синод був слухняним органом влади в руках царського самодержавства, йому було надано повноваження зі створення нових норм сімейного права. Але він в основному повторював старе законодавство й закликав дотримуватися його [7, с. 34]. Реформи імператора перетворили церкву на звичайний департамент світської влади. З того часу шлюбне право стало предметом не лише церковного, а й громадянського законодавства [8, с. 85]. Тож у XVIII ст. відбувався процес державного втручання в компетенцію церкви у шлюбно-сімейних відносинах. Результатом

цього стало видання світських законів, що стосувалися сімейного права. Така ситуація йшла врозріз із традиційними козацькими, заснованими на звичаєвому праві, уявленнями про укладання й розірвання шлюбу.

Ще у другій половині XVII ст. козацька еліта Гетьманщини, під впливом політики Московської держави, почала укладати своєрідні мезальянси – шлюби представників козацької старшини й російської еліти [9, с. 149]. Яскравим прикладом такої політики є шлюб гетьмана Івана Брюховецького і представниці впливової боярської родини Федора Шереметєва (за іншими даними – Дмитра Долгорукова) – Дарії. Таке «пошлюблення з представницею московської знаті мало стати нагородою гетьману за його поступки в політичній царині» [9, с. 157]. Цей шлюб підніс авторитет І.Брюховецького в колі козацької старшини і промосковськи налаштованого духовенства. Від цього шлюбу залишилася дочка. Після смерті своїх батьків вона вийшла заміж за сина гетьмана Івана Самойловича – Григорія, полковника чернігівського. Відомий український історик Віктор Горобець зробив припущення: «...а чи не був для Самойловича-старшого шлюб його сина з донькою Івана та Дарії Брюховецьких таким же мезальянсом, що мав під собою виразні ознаки політичного розрахунку? Адже вже сам факт одруження гетьманича на представниці московської еліти, котра до того ж належала й до гетьманського роду, міг багато важити в процесі реалізації династичних задумів гетьмана. І у зв'язку з цим доречно буде пригадати, що і свою дочку Пелагею Іван Самойлович видав за московського боярина Ф.П.Шереметєва» [9, с. 164].

Українські жінки вищих суспільних прошарків у XVIII ст. вели повноцінне суспільно-політичне життя, мали широкі спадкові права. Влада чоловіка над жінкою трактувалася церквою як закон, який відповідав ієрархічності побудови станової держави. Однак у реальному житті питання про шлюб і сімейну владу часто вирішувались усупереч церковним догмам.

Реальним прикладом такого високого статусу жінки у тогочасному українському суспільстві була дружина гетьмана Івана Скоропадського – Анастасія Марківна. Будучи на 25 років молодшою за свого чоловіка, вона повністю підкорила добродушного, м'якого характером і поступливого чоловіка, а також мала неабиякий вплив на перебіг політичних подій першої третини XVIII ст., тому народ склав прислів'я: «Іван носить плахту, а Настя - булаву». Ставши гетьманшею, Анастасія Марківна розпочала прийом поважних гостей з Москви та Санкт-Петербурга, досить активно втручалася в урядові справи [10, с. 222]. Коли їхній спільний дочці Уляні виповнилося 13 років, гетьманша почала турбуватися про її майбутній шлюб і посаг. І за допомогою навіть зверталася навіть до дружини царя Петра I – Катерини. Подружжя прагнуло віддати свою дочку за українця, проте Петро I наполіг на тому, щоб їхнім зятем став хтось із російських чиновників. Офіційна церемонія шлюбу Уляни Скоропадської і сина царського улюбленця – Петра Толстого відбулася у жовтні 1718 року в Глухові [10, с. 226].

Прикладом шлюбного етикету XVIII ст. є публікації на сторінках часопису «Киевская старина»: «Старинные пригласительные на свадьбу письма (1729-1735 гг.)», «Как сватались сто лет назад. Письмо Петра Степановича Милорадовича к Евдокии Михайловне Безбородко», «Гетманское приглашение на свадьбу», в яких показано на конкретних прикладах шлюбно-сімейні відносини у середовищі козацької верхівки Гетьманщини XVIII ст. [11]. Остання стаття – це лист дружини гетьмана Данила Апостола до Павла Якимовича Скороппи із запрошенням його на весілля племінниці гетьмана Уляни з писарем Григорієм Юркевичем у січні 1733 року. Лист, надрукований мовою оригіналу, і є зразком етикету козацької верхівки того часу. Він також є підтвердженням погляду на звичай укладання шлюбу, який панував серед козацької старшини у XVIII ст. Зокрема, цей лист дає можливість побачити, що від часу церковного вінчання до народного весілля племінниці гетьмана пройшло 3 місяці. Це свідчить про те, що навіть серед представників гетьманської родини ще не прижився церковний (канонічний) погляд на шлюб, як на таїнство.

Посаг знатних жінок Гетьманщини також був досить вагомим у XVIII ст. У публікаціях відомого історика і архівіста В.Модзалевського «Приданое знатной малорусской пани XVIII в. и расход на ее похороны и поминки», а також невідомого автора «Список приданого, полученного дочерью Иваницкого сотника Павла Миницкого, при выходе в 1748 г. замуж за в. канц. Петра Стороженка» показано посаг жінок, котрі належали до козацької верхівки Гетьманщини [12]. Серед посагу переважало срібло, коштовний посуд, гроші, прикраси, худоба. Названі статті дають можливість відтворити побут козацької еліти того часу, а детальне

.....
перерахування посагу дружини дозволяє говорити про укладання шлюбу як майнової угоди між подружжям.

Погляд на шлюб як звичайну угоду між подружжям та ігнорування церковного вінчання зберігалися серед козацької старшини навіть у другій половині XVIII ст. Є відомості, що старший син Кирила Розумовського, останнього гетьмана України, Олексій Кирилович свою офіційну дружину вигнав із дому, забравши у неї чотирьох дітей. Потім почав жити з селянкою Марією Соболевською. Від цього невінчаного шлюбу з'явилося десятеро дітей, які й продовжили рід Розумовських. Цей приклад яскраво свідчить про те, що навіть у середовищі заможної еліти Гетьманщини існували невінчані шлюби. Але, як бачимо, вони були викликані переважно не економічними обставинами, а неможливістю повторного одруження в зв'язку з відсутністю для цього законних причин. Тому Олексій Кирилович Розумовський, не розірвавши попереднього шлюбу, почав жити невінчаним шлюбом із звичайною селянкою, яка до того ж займала нижче за нього соціальне положення.

Особливо негативно ставилися Російська Православна Церква й уряд Російської імперії до розлучень подружжя. У цьому питанні зіткнулися два протилежні погляди на шлюб, адже козацькі суди в Гетьманщині безперешкодно розривали законні шлюби за вчинки, які не мали ніякого відношення до сфери подружніх обов'язків. Наприклад, за крадіжку чи за нешанобливе ставлення зятя до тестя [13, с. 115]. Російська Православна Церква встановила певні причини для розлучень подружжя, як-от: перелюб, відсутність одного з подружжя більше, ніж 5 років, довічне заслання (ув'язнення) одного із подружжя, багатощлюбність, виявлення близьких родинних зв'язків, фізична неспроможність до шлюбних стосунків, безплідність дружини тощо. Тому причини для розірвання шлюбів козацького звичаєвого права і настанов Російської Православної Церкви не збігалися, що на практиці спричинилося до конфліктів, які ламали людські долі. Дослідник Л. Орленко відзначав: «Трохи не в першу чергу отся нівеліровка зачепила шлюбні справи і одним замахом знищила вільні розводи, про які й нечувано було в Московському царстві, а це зараз же відгукнулось гострими конфліктами в родинному житті козацької старшини, яка з дідів-прадідів звикла користуватись правом вільної розлуки» [14, с. 14].

Прикладом даного твердження може бути один випадок, описаний О. Левицьким. У 1715 році ніжинський хорунжий Іван Величковський одружився із дочкою новгород-сіверського протопопа Єфимією Заруцькою. Шлюб виявився невдалим, тож І. Величковський звернувся до київського митрополита Варлаама дати йому розлучення. У цей період «...церковні давні погляди на суть шлюбу були ще живими в малоруському суспільстві, але вище духовенство не могло вже більше поблажливо ставитися до них, а зобов'язане було узгоджуватися у цій справі з поглядами центрального уряду, який наполягав на безумовному виконанні шлюбних церковних постанов» [15, арк.2]. Тому Варлаам надіслав прохання Івана Величковського до Синоду. Там, розглянувши справу, дозволили йому розлучитися, але заборонили одружуватися вдруге. Синод кваліфікував одруження при живій дружині перелюбом. Обурений таким рішенням, І. Величковський 1724 року одружився, всупереч настановам Синоду, на Анні Новицькій. Київський митрополит визнав цей шлюб недійсним і на подружжя було накладено церковну єпитимію. Однак Величковський не підкорився рішенням Синоду і не подався разом із дружиною відбувати покарання у монастир. Тоді подружжя було відлучено від церкви. І лише після того, як у 1731 році померла перша дружина І. Величковського, йому вдалося виклопотати у Синоду зняття церковного покарання й дозволу доживати віку із законною дружиною Анною.

Яскравим прикладом неможливості отримати розлучення до смерті є подружнє життя бунчукового товариша Івана Миклашевського. Миклашевські належали до знатних родів Гетьманщини, вихідцями вони були переважно з поляків, за вірну службу гетьману Богдану Хмельницькому отримали землі і посади. Ось приклад із сімейного життя молодшого сина стародубського полковника Михайла Миклашевського – Івана. Одружився він у грудні 1724 року з Євдокією Василівною і у молодих народився син Павло. Наступного року прийшов наказ із Санкт-Петербурга й Івана забрали у Гілянський похід, що тривав майже два роки. За його відсутності Євдокія у Стародубі, «свалявшись сь нькоторымъ моимъ-же служителемъ, прижила блудно двое дътей, изъ которыхъ одно безъ моея въ Малой Россіи бытности, а другое за возвращениемъ моимъ изъ похода, взятая уже за тьмъ порокомъ маткою ей въ домъ свой, тамъ родила; чрезъ что до крайняго я пришелъ разоренія и обезславленія» [16, с. 251]. Жити з нею

він більше не хотів і тому просив чернігівського архієрея Іродіона Жураковського дати розлучення та дозвіл повторно взяти шлюб. У справі Івана Миклашевського про розлучення брав участь Феофан Прокопович. Однак так до кінця свого життя він і не дочекався розлучення. Помер Іван Миклашевський у 1740 році, а його вдова повторно вийшла заміж за стародубського полкового писаря Степана Петрукевича.

Серед простого люду в Гетьманщині розлучення ще довго відбувалися за старими звичаями. А коли такі факти ставали відомі владі, то на винного чекала єпитимія в монастирі. У 1743 році козак Миргородського полку Ничипір Донець, колишній запорожець, добровільно розлучився з жінкою, «по правиламъ святыхъ отецъ», тому що вони не ладили у подружньому житті. «Розлука була справлена так само, як се робилось споконвіку по цілій Україні; скликали родичів, ті обмірковували справу, і з їх дозволу й поради Донець, з жінкою дали один одному «розводные листы», а в них між иншим написали, що обоє вони мають право поновити шлюб з иншими особами...» [17, с. 5]. При цьому були присутні родичі й парафіяльний священник Данило. Вважаючи себе вільним, Донець знову, вже вчетверте, одружився у Самарі на Авдотії. Причому, це було не просто співжиття, а законно вінчаний шлюб, який і освятив, найвірогідніше, той же священник Данило. Потім хтось доніс про це київському митрополиту, а той визнав розлучення і новий шлюб Ничипора Донця недійсним. Останнього розлучили з новою дружиною і відправили до Козелецького монастиря на покаєння терміном на два роки. Однак цікавою подробицею цієї справи було те, що акт розлучення Донця відбувся в присутності сільського парафіяльного священника, який потім і вінчав його вчетверте. Такий факт свідчить про те, що сільське духовенство в Гетьманщині у другій половині XVIII ст. дивилося на народний погляд на шлюб, як на вільну угоду між чоловіком і жінкою.

Російський царизм, прагнучи уніфікувати життя в Гетьманщині, прагнув уніфікувати шлюбно-сімейні відносини ще й шляхом заохочення і сприяння шлюбів між українцями і росіянами. Про це йшлося у Коломацьких статтях 1687 року, підписаних гетьманом І.Мазепою з представниками московського уряду: про зближення «народу малоросійського» з «народом великоросійським», в тому числі й – «супружеством» [18, с. 307-308]. 31 січня 1734 р. було видано таємний указ імператриці Анни Іоанівни до намісника Малоросії князя О.І. Шаховського [19, с. 1]. Суть цього документа полягала в заохоченні шлюбів між українцями і росіянами, щоб перші позбувалися рис національної ідентичності та асимілювалися з росіянами. Публікація цього імператорського указу є важливим джерелом для розуміння процесу регламентації урядом Російської імперії шлюбно-сімейних стосунків у Гетьманщині, що було одним із проявів шовіністичної політики.

Отже, у Гетьманщині в XVIII ст. зіткнулися два різні погляди на шлюб – традиційний козацький, що ґрунтувався на Литовських статутах, німецькому і звичаєвому праві, та промосковський (російський), який був заснований на указах уряду й Синоду. Неприйняття останнього українським населенням Гетьманщини і визначало шлюбно-сімейні відносини, призводило до конфліктних ситуацій та пошуків компромісів.

Наприкінці XVII – у XVIII ст. козацька еліта Гетьманщини починає розвивати нову шлюбну стратегію – укладати шлюбні союзи зі знатними представницями Московської держави. Причини цього крилися у тих глибоких політичних змінах, що сталися тоді й були пов'язані зі зближенням Москви й Гетьманщини. Однак це були поодинокі випадки. Переважна більшість української козацької старшини розділяла традиційний погляд на шлюб і розлучення, як на вільну угоду, що вільно укладалася й розривалася, інколи ігноруючи церковне вінчання. Російська Православна Церква засуджувала таку позицію козацької старшини й боролася з такими уявленнями. Запровадження в Гетьманщині великоросійських порядків передусім позначилося на розлученнях подружжя. Адже це породило цілу низку конфліктів у сімейному побуті козацької старшини, яка до того часу широко користувалася свободою розлучень, і вважала такий стан речей розумним і справедливим. Тому різні погляди на шлюбно-сімейні норми спричинялися до того, що у родинному житті козацької еліти виникали конфлікти, які призводили до трагічних наслідків.

Перспективами подальших досліджень із даної теми може бути розширення хронологічних і територіальних рамок дослідження, а також аналіз поступового впливу великодержавної політики Російського уряду і Синоду на шлюбно-сімейні відносини в Україні.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Левицкий О.И. Черты семейного быта в Юго-Западной Руси в XVI-XVII вв. – К., 1909. – 120 с.; Ролле И. Женщины при Чигиринском дворе во второй половине XVII века // Киевская старина. – 1894. - № 1. – С.107-126; № 2. – С.282-304; Ролле И. Украинские женщины // Киевская старина. – 1883. - № 6. – С.268-309; 2. Буряк Л. Повсякденне життя козацької еліти Лівобережної України XVIII ст. крізь призму матеріального світу // Соціум. Альманах соціальної історії. – 2003. – Вип.2. – С.197-206; Маслійчук В. Девіантна поведінка жінки на Слобожанщині у 80-х – 90-х рр. XVIII ст. (за матеріалами повітових судів Харківського намісництва) // Соціум. Альманах соціальної історії. – 2005. – Вип.5. – С.197-215; Горобець В. «Хочю [...] поняти б за себя московскаго народу вдову...» (Жінки в політичній біографії Івана Брюховецького) // Соціум. Альманах соціальної історії. – 2003. – Вип.2. – С.149-164; Гуржій О. «Іван носить плахту, а Настя – булаву»? Суспільно-політичний портрет елітної жінки першої третини XVIII ст. // Соціум. Альманах соціальної історії. – 2002. – Вип.1. – С.219-230; Диса К. У царині пліток: роль щоденного спілкування і репутації в українських судах про чари XVIII ст. // Соціум. Альманах соціальної історії. – 2003. – Вип.2. – С.185-194; Диса К. Роль родини в українських судах про чари // Соціум. Альманах соціальної історії. – 2005. – Вип.5. – С.185-195; Романова О. Народне розуміння християнської «праведності» та «гріховності» (на матеріалах Київської духовної консисторії XVIII ст. // Студії з давньої і нової історії України. – К., 2007. – С.456-476; Кривоший О. Жінка в правовій культурі українського народу / Українки в історії / За заг. ред. В.Борисенко. – К.: Либідь, 2005. – С.10-18; Кривоший О. Жінка в суспільному житті за козацької доби / Українки в історії / За заг. ред. В.Борисенко. – К.: Либідь, 2005. – С.33-42; 3. Собрание малороссийских прав 1807 г. // АН Украины, Ин-т государства и права и др.; / Сост.: К.А.Вислобоков и др. – К.: Наук. думка, 1992. – 368 с.; 4. Ефименко Т. Обычное право украинскаго народа // Украинский народ а его прошлом и настоящем. – Петроград, 1916. – Т.2. – С.648-663; 5. Левицкий О. По судах Гетьманщини. – Х.: Рух, 1930. – 256 с.; 6. Вислобоков К. Визначна пам'ятка українського права: джерела, зміст, система та соціально-політичні передумови створення // Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р. / Ред. кол. О.М.Мироненко. – К.: АТ «Книга», 1997. – С.7-48 с.; 7. Цатурова М.К. Русское семейное право XVI-XVIII вв. – М.: Юридическая литература, 1991. – 112 с.; 8. Павлов А. 50-я глава Кормчей книги, как исторический и практический источник русского брачного права. – М., 1887. – 452 с.; 9. Горобець В. «Хочю [...] поняти б за себя московскаго народу вдову...» (Жінки в політичній біографії Івана Брюховецького) // Соціум. Альманах соціальної історії. – 2003. – Вип.2. – С.149-164; 10. Гуржій О. «Іван носить плахту, а Настя – булаву»? Суспільно-політичний портрет елітної жінки першої третини XVIII ст. // Соціум. Альманах соціальної історії. – 2002. – Вип.1. – С.219-230; 11. Гетманское приглашение на свадьбу // Киевская старина. – 1882. - № 12. – С.613-614; Г. А. М. Как сватались сто лет назад. Письмо Петра Степановича Милорадовича к Евдокии Михайловне Безбородко // Киевская старина. – 1898. - № 6. – С.26; А.Л. Старинные пригласительные на свадьбу письма (1729-1735 гг.) // Киевская старина. – 1899. - № 6. – С.133-135; 12. Модзалевский В. Приданное знатной малорусской пании XVIII в. и расход на ее похороны и поминки // Киевская старина. – 1904. – №12. – С.143-146; Список приданого, полученного дочерью Иваницкого сотника Павла Миницкого, при выходе в 1748 г. замуж за в. канц. Петра Стороженка // Киевская старина. – 1901. - № 6. – С.145-147; 13. Левицкий О.И. Черты семейного быта в Юго-Западной Руси в XVI-XVII вв. – К., 1909. – 120 с.; 14. Орленко Л. Шлюбна розлука в Гетьманщині в XVIII ст. // Україна. – 1914. – Книга 4. – С. 11-24; 15. Институт Рукопису Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського. – Ф.81. – Спр.10; 16. Люди Старой Малороссии // Киевская старина. – 1882. - № 8. – С.243-253; 17. Фотинский О. К характеристике семейных и общественных отношений казачества в последние годы существования Сечи Запорожской // Чтения в Историческом обществе Нестора Летописца. – 1901. – Кн. 15. – С.3-13; 18. Полное собрание законов Российской империи. – Т. 1. – М., 1830. - № 1254; 19. Вл. П-ко Указ императрицы Анны Ивановны правителю Малороссии князю Шаховскому – о браках малороссов // Киевская старина. – 1905. - №10. – С.1.

О.К. Струкевич, Ю.С. Степанчук

ВІДСТОЮВАННЯ ІДЕЇ ДЕРЖАВНОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ НАСТУПУ РОСІЙСЬКОГО ЦАРАТУ НА ЇЇ АВТОНОМІЮ (20-ТІ РР. XVIII СТ.)

На початку 20-х рр. XVIII ст. виповнилося 70 років з початку політичних відносин між Україною та Росією. За цей час відбулася кардинальна трансформація міждержавних домовленостей 1654 р. Обстежуючи різні аспекти українсько-російських відносин у XVII-XVIII ст., сучасні дослідники Р.Бжеський [1], А.Бульвінський [2], В.Горобець [3], О.Гуржій [4], В.Маслійчук [5], Л.Мельник [6], Ю.Мицик [7], В.Смолій [8], В.Степанков [9], О.Сокирко [10], І.Стороженко [11], Т.Чухліб [12] та ін. констатують, що для української держави союз з Москвою мав фатальні наслідки. Царський уряд не тільки не дотримувався взятих на себе зобов'язань зі збереження суверенітету козацької держави, а й послідовно руйнував інституції старшинсько-гетьманської влади та проводив активну експансійну політику на українських землях. Безпосереднім результатом московського втручання у внутрішні справи України стали